

РЕЦЕНЗИЯ

Относно: Дисертационен труд за придобиване на образователната и научна степен “доктор” - Научна област: 7. Здравеопазване и спорт

Професионално направление – 7.3 Фармация

Научна специалност „Фармакоикономика и фармацевтична регулация“

от проф. д-р Ирина Николова Николова, дм, член на научно жури, в изпълнение на Заповед на Ректора на МУ-Варна № Р-109-94 от 12.02.2026 г.

Автор на дисертационния труд: **Лага Александрова Ангреева**, докторант в самостоятелна форма на обучение към катедра „Организация и икономика на фармацията“ във Фармацевтичен факултет, МУ-Варна, с научен ръководител доц. Анна Тодорова, дм и научен консултант Проф. Валентина Петкова, дфн.

Тема на дисертационния труд: **„Проучване възможностите на фармацевтичните грижи за подобряване на терапевтичните резултати и предотвратяване на усложненията при пациенти с анкилозиращ спондилит“**

Дисертационният труд представлява задълбочено изследване на анкилозиращия спондилит, хронично, прогресиращо възпалително заболяване с подчертана социална значимост. Акцентът е поставен върху възможностите за оптимизиране на фармацевтичните грижи в целия им спектър - от ранния скрининг и профилактика до мониториране на лекарствената терапия и подобряване качеството на живот на пациентите, което определя интердисциплинарния характер на дисертационния труд.

Магистър фармацевт **Лага Ангреева** е завършила Фармация в МУ-София през 2007 г. със „Златен Гален“, като пълен отличник на випуска. От 2023 г. е асистент в Катедра Здравни грижи, Факултет „Обществено здраве и здравни грижи към Русенски университет „Ангел Кънчев“.

От юли 2024, Магистър фармацевт **Лага Ангреева**, е докторант на самостоятелна подготовка в Катедра „Организация и икономика на фармацията“, Факултет по фармация към МУ-Варна.

Дисертационният труд е в рамките на 145 страници, от които, литературният обзор обхваща близо 40 страници, резултати и обсъждане – около 50 страници и 254 цитати като използвана литература. Включени са 38 таблици и 4 фигури, като близо 70% от цитираната литература е от последните 10 години.

1. Литературен обзор

Литературният обзор представлява мащабен и задълбочен преглед на съвременните познания относно анкилозиращия спондилит (АС), терапевтичните подходи и мястото на фармацевтичните грижи. Той обхваща три основни тематични радела – същност и характеристика на заболяването, терапевтични стратегии и нормативно-практическата рамка на Добрата фармацевтична практика с акцент върху фармацевтичните грижи при АС. Като цяло, обзорът демонстрира отлична осведоменост на автора по сложната проблематика и добра способност за синтез на информация от разнородни източници. Чрез систематизиране на съвременните познания, литературният обзор изгражда солидна основа за доказване на необходимостта от въвеждането на мултидисциплинарен подход, в който фармацевтът има ясно дефинирана и активна роля.

Обзорът се отличава с изключителна актуалност. Авторът не само представя класическите възгледи за патогенезата (ролята на TNF- α , HLA-B27), но и дискутира най-новите данни за IL-23/IL-17 оста, включително парадокса на неефективността на IL-23 инхибиторите при аксиалните прояви. Това свидетелства за задълбочено познаване на съвременната имунология. В терапевтичната част са разгледани не само утвърдените НСПВП и TNF-инхибитори, но и по-новите IL-17 инхибитори (секукинумаб, иксекизумаб) и JAK инхибиторите, което придава на обзора висока практическа стойност. Особено ценен е детайлният анализ на факторите за прогноза на отговор към биологични лекарства (мъжки пол, тютюнопушене, повишен CRP, кратко време на заболяването).

Най-силната част на обзора е разделът за Добрата фармацевтична практика и фармацевтичните грижи. Проследена е еволюцията на концепцията – от класическата дефиниция на Herler и Strand, през по-късните дефиниции на PCNE. Включени са и конкретни елементи – идентифициране на лекарство-свързани проблеми, периодичен преглед на терапията, мониториране на придържането, създаване на база данни. Разгледана е ролята на фармацевта от практическа гледна точка - фармацевтът е не само като консултант, но и активен участник

В ранния скрининг чрез разпознаване на възпалителна болка и насочване към ревматолог.

Като цяло, литературният обзор представява солидна основа за дисертационен труд. Той въвежда в сложната материя на АС, обосновава необходимостта от фармацевтични грижи и очертава конкретни интервенции (ранен скрининг, хронофармакологично оптимизиране на НСПВАП, мониториране на придържането).

2. Цел и задачи

Целта на дисертационния труд е формулирана ясно и включва: (1) проучване на нагласите и компетенциите на фармацевтите за предоставяне на фармацевтични грижи при пациенти с АС и (2) анализ на потенциала за интегриране на фармацевта в мултидисциплинарния подход. Целта е реалистична, постижима и с ясна практическа насоченост. Тя позволява да се обхванат две взаимно допълващи се перспективи – тази на фармацевтите (доставчиците на грижа) и тази на системната интеграция.

Шестте задачи са логически подредени и проследяват последователността: проучване сред фармацевтите → разработване на алгоритми → проучване сред пациентите → оценка на болестна активност → оценка на качество на живот → оценка на придържане. Задачите са конкретни и измерими, като се използват утвърдени инструменти (BASDAI, BAS-G, EQ-5D-5L, MMAS-8).

3. Материали и методи

Изследването обхваща две целеви групи: (1) магистър-фармацевти от Североизточна България (областите Русе, Варна и Добрич) и (2) пациенти с диагноза АС от област Русе. Проведени са две независими проучвания – онлайн анонимна анкета сред фармацевтите (20 затворени въпроса, 4 модула, януари–юни 2025 г.) и анкета-интервю лице в лице сред пациентите (ноември 2024 – ноември 2025 г.). При пациентите се използват три валидирани инструмента: BASDAI за болестна активност, EQ-5D-5L за качество на живот, свързано със здравето, и Morisky 8 (MMAS-8) за степен на придържане към терапията. Приложени са документарен метод (анализ на ръководства и кратки характеристики на лекарствени продукти), социологически метод (анкетни проучвания), и статистическа обработка на данните.

4. Резултати

В проучването участват 260 магистър-фармацевти от Североизточна България (Русе, Варна, Добрич) – 77% жени, 23% мъже. Преобладават завършилите преди повече от 10 години (около 50%) и тези без следдипломна специализация (87%).

Представените резултати очертават ясна картина на несъответствие между висока мотивация и ниска подготвеност за предоставяне на фармацевтични грижи при пациенти с АС. Трите основни находки се подкрепят взаимно: (1) 84% от фармацевтите смятат участието си за необходимо, но (2) 55% не се чувстват подготвени, а (3) 70% не могат да разграничат възпалителна от механична болка. Това (мотивация, липса на подготвеност, дефицит на специфични знания) представлява силен аргумент за необходимостта от обучителни интервенции. Докторантката умело използва тези данни, за да обоснове разработените алгоритъм и скринингов въпросник.

Статистическата обработка е коректна и прозрачна. Особено ценен е корелационният анализ, който показва, че способността за диференциране на болката, а не общото теоретично познание, е ключов предиктор за готовност за фармацевтични грижи. Това е практично насочен извод. Разработените алгоритъм и скринингов въпросник (пет въпроса, отразяващи ASAS критериите) са пряко приложими в аптечната практика.

Обучителните материали за пациенти с АС представляват практическото приложение на дисертационния труд. Те са изготвени в мултидисциплинарен и партньорски подход (МУ-Варна, Русенски университет, аптеки „Астра“, Българско сдружение на болните от болестта на Бехтерев), което гарантира тяхната релевантност. Материалите покриват целия спектър на фармацевтични грижи – от ранно разпознаване до проследяване на нежелани реакции – и са практически насочени, с ясно очертаване на границите на фармацевтичната компетентност.

5. Дискусия

В дискуссионната част на дисертационния труд авторът прави коректна и добре аргументирана интерпретация на получените емпирични резултати, като ги съпоставя с актуални международни данни и ги вписва в контекста на съвременните представи за фармацевтичните грижи при хроничните възпалителни ревматични заболявания. Особено ценна е констатацията, че болестната активност в изследваната кохорта е по-висока от европейските референции, което насочва към

необходимостта от оптимизация на терапевтичния контрол. Докторантката убедително показва най-силните негативни асоциации – тютюнопушене и недостатъчен сън – които са потенциално повлияеми от фармацевтични консултации. Парадоксалната находка за най-ниско придържане към терапията именно при пациентите с висше образование е интерпретирана коректно като индикатор за необходимост от таргетирана фармацевтична подкрепа, а не като обезкуражаващ резултат. Положителната корелация между придържане и болестна активност при жените е обяснена чрез хипотезата за обратна причинност, което е научно издържано.

Докторантката демонстрира необходимата критична самооценка, като изрично посочва основните ограничения на изследването – регионалният характер на извадките, рисковете от субективност при самооценъчните инструменти и липсата на лонгитудинален дизайн при пациентското проучване. Тази прозрачност повишава доверието в изводите. Дискусията е структурирана логично, интерпретациите са балансирани и основани на данните, а изведените заключения подкрепят убедително основната теза на дисертацията – **че фармацевтът има съществена и до момента неизползвана роля в комплексната грижа при АС, която може да бъде реализирана чрез целенасочено обучение, скринингови инструменти и проследяване на терапията.**

7. Изводи

Изводите на дисертационния труд са формулирани ясно, логически следват от представените резултати и отговарят на поставените цел и задачи и обобщават коректно най-важните констатации – връзката между трудов стаж и компетентност на фармацевтите, бариерите пред фармацевтичните грижи, факторите за висока болестна активност, парадоксалното ниско придържане при високообразованите пациенти и липсата на корелация между болестна активност и качество на живот в общата извадка. Те демонстрират способността на автора да синтезира емпиричния материал и да изведе обобщения с практическа насоченост.

8. Препоръки

Препоръките на дисертационния труд представляват логичното завършване на научното изследване. Те са адресирани към конкретни институции – Народно събрание, Министерство на здравеопазването, НЗОК, фармацевтичните факултети, Българския фармацевтичен съюз, собствениците на аптеки и пациентските организации. Това е изключително важно, защото една препоръка без посочен изпълнител остава само като декларация. Авторът ясно

разграничава различните нива на отговорност – законодателно, регулаторно, финансово, образователно и организационно. Препоръките са йерархично структурирани – от най-общото (нормативна регламентация) през образователното и финансовото равнище до конкретните партньорства. Тази пирамидална структура позволява различните адресати да открият своята част от отговорността. Авторът демонстрира умение да мисли не само като изследовател, но и като експерт по здравна политика, което е висока оценка за приложената стойност на дисертацията. Докторантката правилно разбира, че без законова или подзаконова рамка, фармацевтичните грижи остават доброволна дейност, зависима от добрата воля на отделни фармацевти.

В обобщение, темата на докторската теза е много актуална, както на институционално и национално ниво, така и в световен мащаб и с потенциал за бъдещи проучвания.

От получените резултати са адекватно изведени осем извода, три приноса с научно-теоретичен характер и четири с научно-приложен характер. Те са базирани на солидни емпирични данни, адресирани са към конкретни институции и обхващат различни равнища на интервенция – нормативно, финансово, образователно, организационно и партньорско. Високо оценявам факта, че дисертантката не се ограничава само с научни изводи, а прави опит да повлияе на реалната практика и политика. Препоръките, представляват съществен принос и демонстрират ангажираност на автора с реалните проблеми на пациентите и здравната система.

Авторефератът коректно отразява дисертационния труд, като е акцентирано върху резултатите от проведените анализи, тяхната дискусия и приносите с научно-теоретичен, методичен и приложен характер.

По темата на дисертацията са реализирани пет пълнотекстови научни публикации. Резултатите от дисертационния труд са представени и на два международни и един национален научен форум.

Заключение

Дисертационният труд е написан ясно, стегнато и с разбиране за проблематиката. Обемът на извършената работа е достатъчен, като е използван адекватен набор от научно-изследователски подходи и методи с приложение на валидирани инструменти. Анализираните данни са коректно обработени и онагледени чрез таблици и фигури, което улеснява проследяването на констатациите. Представените резултати, макар и с регионален характер (Североизточна България), имат национална значимост, тъй като за първи път у нас се изследват системно нагласите и компетенциите на фармацевтите за предоставяне на фармацевтични грижи при анкилозиращ спондилит, както и клиничните и поведенческите характеристики на пациентите с това заболяване. Разработените алгоритъм, скринингов въпросник и обучителни материали представляват пряк приложен принос и могат да бъдат използвани в аптечната практика. Високо оценявам стремежа на дисертантката да повлияе на реалната практика и политика, демонстрирайки ангажираност с проблемите на пациентите и здравната система.

Представеният труд и наукометричните характеристики показват негдувусмислено личния принос на докторантката за реализацията на научно-изследователската програма. В процеса на разработване на докторската теза маг. фарм. Лада Андреева е придобила задълбочени теоретични знания и практически умения, адекватни за придобиване на образователната и научна степен „Доктор”.

Въз основа на гореизложеното, давам убедено положително заключение, че представеният труд отговаря на националните и институционалните нормативни изисквания и на съответните количествени критерии, относими към настоящата процедура. Препоръчвам на почитаемите членове на научното жури да гласуват положително за присъждане на образователната и научна степен „Доктор” на маг. фарм. Лада Александрова Андреева.

София, 09.04.2026 г.

Изготвил рецензията:

/проф. д-р Ирина Николова, дм/

Заличено на основание чл. 5,
§1, б. „В“ от Регламент (ЕС)
2016/679